

Ivan Križnar

OBOROŽENA VSTAJA 1941. LETA IN DELEŽ JESENIC V NOB NA GORENJSKEM

Referat na XVIII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Kranjska gora—Jesenice, 29. sept.—2. okt. 1976

Pogoji za uspešen razvoj NOB v jeseniškem kotu so se v posameznih letih nemške okupacije močno razlikovali, zato je tudi njegova intenzivnost močno nihala, glede na to pa se je spreminjala tudi ocena o tem, kolikšen delež so imele Jesenice v NOB na Gorenjskem. Vstaja v jeseniškem kotu in boji v prvem letu so v glavnem ocenjeni kot uspešni, v poročilih za kasnejša leta pa najdemo kritiko, da prešibke organizacije NOG in partizanske enote niso uspele zadržati borbenosti delavstva na začetni ravni, ga dvigniti k splošnemu upor in z enim ali nekaj mogočnimi zamahi iztrgati iz rok okupatorju Gorenjsko ali pa vsaj njen gorati del. Slovensko vodstvo NOB je menilo, da bi organizatorji vstaje in partizani glede na razmeroma številen proletariat in njegove borbene akcije pred vojno, zlasti pa glede na silovitost vstaje konec julija in v začetku avgusta 1941 tak načrt mogli uresničiti, če bi začeli boj nadaljevali še z večjo odločnostjo in preprečili okupatorju, da bi mogel zbrati večje sile in prevzeti bojno iniciativo. Taka ocena ni veljala le za Jesenice, temveč v precejšnji meri za vso Gorenjsko, le da sta nasprotji med oceno prvega obdobja in oceno razvoja v naslednjih letih za jeseniški kot še mnogo izrazitejši.

Tej oceni mnogi gorenjski in zlasti jeseniški partizani in aktivisti OF oporekajo, češ da so jo napisali ljudje, ki niso dovolj poznali takratnih razmer na tem ozemlju. Gorenjski se okupator namreč zaradi strateških, gospodarskih in političnih razlogov ni hotel odreči, čeprav ga je to stalo precej naporov, sil in žrtev. Zlasti se okupator ni hotel odreči pomembnim komunikacijam in industrijskim središčem, med katerimi so bile Jesenice največje in so zaradi stopnjevanega zavezniškega bombardiranja industrijskih centrov v Nemčiji ostale sicer majhen, a ne povsem nepomemben člen v nemški proizvodnji, mesto, ki mu je angloameriška aviacija vse do zadnjega prizanašala prav zato, ker je bilo na ozemlju njihovih vojnih zaveznikov. Iz strateških, političnih in gospodarskih vzrokov si je tudi vodstvo NOB prizadevalo okupatorju to ozemlje iztrgati. Z osvoboditvijo Gorenjske bi nastala razpoka na sami meji med fašistično Italijo in nacistično Nemčijo, kar bi omogočilo hitrejši razmah NOB tudi na Primorskem, kar pa bi bil za okupatorja prehud politični poraz, da bi ga smel dopustiti. Zato je postala Gorenjska z jeseniškim kotom poleg Ljubljane ena najpomembnejših postavk v načrtih slovenskega vodstva NOB in prizorišče hudih spopadov in merjenja moči, nato pa sta obe bojujoči se strani iskali novih taktičnih oblik, da bi to ozemlje obvladali. Ta prizadevanja so privedla v kasnejših letih do stanja,

ko je NOV obvladovala gorati svet in napadala komunikacije v dolini in je NOG prodiralo s svojimi ilegalnimi organizacijami v mesta, od koder je pritegovalo v boj ljudi, ki so jih zasedbeni organi izkoriščali kot delovno silo in poizkušali moške mobilizirati v nemško vojsko, okupator pa si je z okrepjenimi enotami prizadeval to preprečiti, obdržati vsaj komunikacije in mesta in zbrati od časa do časa večje sile in z njimi prodreti na osvobojeno ozemlje, s čimer je hotel NOB na Gorenjskem vsaj omejiti, ker ga povsem zatreti nikoli ni mogel.

V knjigi prvoborca Franca Konoblja »Pod Možakljo in Karavankami so se uprli«, v delu »Jeseniško-bohinjski odred« Mileta Pavlina, dalje v delu Ivana Mohoriča »Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem«, v jeseniškem zborniku »Jeklo in ljudje« ter v drugih zgodovinskih pregledih NOB ter spominskih zapisih najdemo sicer orise razvoja NOB na Jesenicah in v njihovi okolici, vendar bo šele po skrbni preučitvi vsega ohranjenega dokumentarnega in spominskega gradiva mogoče utemeljeno pojasniti, ali Gorenjci res niso znali izbrati najuspešnejših oblik boja in v koliki meri je zapadel jeseniški proletarijat oportunistu oz. popustil pred okupatorjevim terorjem ali pa so bili načrti osrednjega slovenskega vodstva NOB glede na razmere na Jesenicah in Gorenjskem res prezahtevni, da bi jih v takratnih razmerah mogli prebivalci teh krajev uresničiti.

Čeprav bi bilo treba za razumevanje začetkov in razvoja NOB v jeseniškem kotu uvodoma pojasniti tako geografski položaj kot tudi strateški, gospodarski in družbenopolitični značaj Jesenic pred fašistično okupacijo, se bom zaradi skopo odmerjenega časa omejil samo na okvirni oris julijske vstaje v jeseniškem kotu in decembrske vstaje na Gorenjskem v letu 1941, nato pa bom opozoril na nekatere probleme razvoja NOB v kasnejših letih. Omenim naj le, da so imele Jesenice pred nacistično okupacijo značaj obmejnega industrijsko-prometnega središča, ki je vsrkavalo vase odvišno delovno silo iz vsega pretežno kmečkega gorenjskega kota, da pa je mesto Jesenice s 5.097 prebivalci¹ ostalo majhno, čeprav so samo železarski obrati na Jesenicah in Javorniku zaposlovali 4.922 ljudi.² Že to nam pove, da so mnogi jeseniški železarji stanovali na svojih domovih na podeželju, od koder so se vsak dan vozili v železarno na delo.

Miselnost in nazore kmečkih ljudi so prinašali novi delavci s podeželja v tovarno, vendar so tu hitro dobivali smisel za organizirano dejavnost v večji delovni skupnosti, v njih so rasle potrebe po višjem materialnem in kulturnem standardu, starejši jeseniški proletarijat pa jih je vsebolj pritegoval v razredni boj. Zaradi različnega socialnega izvora in vpliva meščanskih strank so bili delavci včlanjeni v različnih strokovnih organizacijah, vendar se je v njih krepila razredna zavest in z delovanjem komunistov v strokovnih organizacijah tudi akcijska enotnost. Ta se je manifestirala tako v stavkovnem in mezdnem gibanju kot tudi na veliki proslavi kovinarjev in drugih delavskih nastopih, pa tudi z zmago liste Zveze delovnega ljudstva Slovenije pri volitvah v občinski odbor Koroška Bela, kjer je bil izvoljen prvi ljudsko-frontni župan Vencelj Perko. Akcijska enotnost jeseniških železarjev je rasla v boju za skupne razredne interese proti tujim pronacističnim kapitalistom, lastnikom Kranjske industrijske družbe. Zato so se že pred napadom fašističnih sil tudi na Jesenicah stopnjevali razredni, politični in nacionalni kon-

¹ Mile Pavlin, *Jeseniško-bohinjski odred*, str. 15.

² Ivan Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, 2. knjiga, str. 419.

flikti, pri čemer so bili na eni strani slovenski in nemški lastniki kapitala in pronacistični višji uradniki, na drugi strani pa velika večina slovenskih delavcev jeseniških železarjev. Zahteve po demokratizaciji družbenopolitičnega življenja in odločni obrambi Jugoslavije pred vse bolj agresivnim fašizmom so železarji ponesli v sleherno naselje jeseniškega kota.

Odločno protifašistično razpoloženje so Jeseničani izpričali na zborovanju 27. marca 1941, po napadu na Jugoslavijo pa je odšlo v vojsko 60 prostovoljcev.³ Krajevni narodni svet, ki ga je 7. aprila ustanovil klerikalni jeseniški župan Valentin Markež iz zastopnikov legalnih političnih strank, delavskih strokovnih organizacij ter gospodarskih korporacij, pa je opozarjal prebivalce, naj ostanejo mirni in jim prepovedal uporabo orožja. Jeseniški župan je 11. aprila pozdravil italijanskega polkovnika, mu zagotovil lojalnost prebivalstva in apeliral na harmonijo med zasedbenimi četami in ljudmi v okupiranih krajih. Ko pa je italijanska vojska zgradila zasilne mostove, so se 19. aprila pripeljali na Jesenice nemški zasedbeni organi in prevzeli oblast.⁴ Nemški okupacijski organi so takoj po prihodu zaprli nekdanje borce za severno mejo in člane Narodne odbrane, v naslednjih dneh pa še druge najbolj znane narodnjake,⁵ nato pa z izredno pedantnostjo začeli izvajati načrt, da bi zasedeno ozemlje čimprej ponemčili in na njem strli politične nasprotnike ter ga tako usposobili za priključitev k tretjemu rajhu.

Nagla kapitulacija jugoslovanske vojske in nacistična okupacija ter raznarodovalna politika zasedbenih organov so bile tudi za jeseniške kovinarje težak udarec. Najprej so se znašli komunisti, ki so začeli zbirati orožje, razkrivati nacistično demagogijo ter kazati ljudem perspektivo v oboroženem narodnoosvobodilnem boju. Partijska organizacija je imela ob kapitulaciji v železarni 24, med železničarji pa 5 članov,⁶ po podatkih Janeza Mlakarja pa je bilo na Jesenicah ob sovražnikovi okupaciji okrog 50 članov.⁷ Komunistična partija je imela številne pristaše, ki so jo pri pripravljanju upora podpirali. Misel na upor so pri ljudeh budili tudi levi socialisti, krščanski socialisti ter člani Sokola. Vencelj Perko se spominja, da je po navodilih Borisa Kidriča v dneh okrog 1. maja 1941 sklical sestanek vodilnih jeseniških komunistov in nekaterih njihovih somišljenikov. Obvestil jih je, da se pripravlja oborožen upor in je zato treba zbrati čimveč orožja, ki ga je ob razsulu pustila na Gorenjskem jugoslovanska vojska, in navezati stike z zastopniki delavskih strokovnih organizacij.⁸ Vesti o tem, da se pripravlja upor, so komunisti in drugi delavci hitro raznesli na svoje domove po vsem zahodnem delu Gorenjske, kar je pri prebivalstvu dvignilo samozavest in preprečilo učinkovitost nacistične demagoške propagande.

Nemški okupator se je zavedal pomena Jesenic za ves zahodni gorenjski kot. Ocenil je, da je 19 % prebivalstva komunistično nastrojeno.⁹ Zato je že v maju aretiriral z drugimi delavskimi voditelji in narodnjaki tudi nekaj komunistov, med njimi 17. maja tudi Vencelja Perka, čeprav je CK KPS svoje člane že pred tem opozarjal, da jim grozi aretacija. Medtem ko je okupator nekatere komuniste kmalu izpustil, pa je najbolj znane odvedel v taborišče

³ Izjava Alojza Tisova, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁴ Franc Konobelj-Slovenko, *Jeseniška dolina 1941*, Jeklo in ljudje, I., str. 353–361.

⁵ Cvetko A. Kristan, Niso jim prizanesli, *Tovariš*, 1951, str. 3.

⁶ Partija med NOB v jeseniškem kotu 1941, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁷ Janez Mlakar, spomini, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁸ Ustna izjava Vencelja Perka dne 25. 9. 1976.

⁹ Poročilo orožniškega okrožja Radovljica z dne 4. 5. 1941 namestniku šefa civilne uprave, arhiv IZDG, fasc. 22/I/1.

v Krautu, od koder je Vencelj Perko s štirimi tovariši v začetku avgusta 1941 pobegnil nazaj na Gorenjsko.¹⁰ Ker so se aretacije ponavljale, so prvi trije komunisti že v maju zapustili dom in delovali kot ilegalci. Zaradi teh aretacij, nezaupanja med predstavniki posameznih skupin in še nekaterih drugih vzrokov, ki pa niso dovolj raziskani, je prišlo na Jesenicah kljub velikim simpatijam, s katerimi so sprejeli ljudje organizacijo Protiimperialistične oz. Osvobodilne fronte, do ustanovitve odborov, sestavljenih iz zastopnikov ustanovnih skupin OF, šele v avgustu ali septembru 1941. leta.¹¹

Konec maja je po navodilih CK KPJ ustanovil Lojze Kebe iz komunistov vojnorevolucionarni komite v jeseniškem okrožju. Ta je začel pod vodstvom bivšega španskega borca Jožeta Gregorčiča pripravljati vstajo.¹² Ko se je iz zapora vrnil Viktor Kejžar, je postal sekretar OK KPS Jesenice, ki je ponovno obvestil vse komuniste, da jim preti aretacija. Zato se je večina komunistov in nekaj levih socialistov aretacijam po 22. juniju izognila. Zbrali so se v dveh skupinah, ena na Mežaklji, druga pa v Hrastniku nad Koroško Belo. Ko je nemška policija dobila spisek krščanskih socialistov, ki so se tudi pripravljali na upor in vabili k sodelovanju tudi nekdanje voditelje JRZ, ki pa se pozivu niso odzvali,¹³ se je aretaciji izognilo tudi nekaj krščanskih socialistov, ki so se z enim komunistom zbrali v posebni partizanski skupini. Ko pa je prve dni julija začel okupator z izgonom družin izobražencev in nekaterih drugih vplivnih narodnjakov, so se jeseniškim partizanom pridružili tudi člani Sokola. Ob vprašanju odhoda v partizane in skupnega boja vseh protifašistov proti okupatorju se je začela diferenciacija tudi znotraj posameznih predvojnih skupin in delavskih strokovnih organizacij. Zdaj se je pokazalo, kdo je resnično pripravljen sodelovati v boju in kdo se temu boju izmika.¹⁴

Že prvi val deportacij je do kraja razkril načrte okupatorja, da tudi na Gorenjskem ni več mesta za Slovence, in okrepil splošno prtinemsko razpoloženje prebivalstva, ki je opuščalo delo, kar je celo pri nekaterih nemških uradnikih povzročilo strah pred možnostjo splošnega upora.¹⁵

Poveljnik nemške žandarmerije pri šefu civilne uprave na Bledu je že 3. julija spoznal, da se orožništvo upornikom ne more odločneje upreti, zato je prosil poveljnika 181. rezervnega policijskega bataljona, da uporabi proti njim operativne policijske sile, ki jih ima na Jesenicah.¹⁶

Čeprav partizanske skupine v gozdovih okrog Jesenic v juliju še niso izvajale akcij, pa je že njihov obstoj okrepil pripravljenost jeseniških kovinarjev za sodelovanje v upor. Zato so vodilni jeseniški komunisti sredi julija sklenili, da bodo skupno z vodstvi delavskih strokovnih organizacij in levih kril predvojnih političnih strank ustanovili odbore OF, ki naj jih sestavljajo trojke ali peterke, sestavljene po paritetnem načelu. Dogovorili so se tudi o zbiranju materialnih sredstev za partizanske enote in podporo družinam, katerih hranilci so bili v zaporih oz. v partizanih.¹⁷ Na Gorenjskem je bilo ne-

¹⁰ Ustna izjava Vencelja Perka dne 25. 9. 1976.

¹¹ Franc Konobelj-Slovenko, *Jeseniška dolina 1941, Jeklo in ljudje*, I., str. 368.

¹² Ivan Bertonec-Johan, *Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske leta 1941*, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, 1—2, str. 374.

¹³ Delo partijske organizacije v letu 1941 na Jesenicah, *Zgodovinski arhiv CK ZKS*.

¹⁴ Ustna izjava Aleša Jelenca dne 25. 9. 1976.

¹⁵ Spomenica dr. Oskarja Kalteneggerja, uslužbenca pri šefu civilne uprave na Bledu, arhiv IZGD, fasc. 1003/IV/5.

¹⁶ Ukaz poveljnika žandarmerije pri šefu civilne uprave z dne 3. 7. 1941 rezervnemu policijskemu bataljonu 181, Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del, 1. knjiga, str. 254 — (odslej citirano Zbornik dokumentov in podatkov).

¹⁷ Franc Konobelj-Slovenko, *Jeseniška dolina leta 1941, Jeklo in ljudje*, I., str. 368 in 369.

zaupanje med predstavniki posameznih ustanovnih skupin OF zelo veliko; najraje se je vsaka skupina zase vezala na komuniste, ki so le težko vzpostavljali tudi direktne stike med krščanskimi socialisti in člani Sokola. Čeprav odbori OF sprva niso bili organizirani tako kot v Ljubljani, je ideja upora dokaj množično živela med prebivalstvom Gorenjske, ki se je navezovalo na člane in simpatizerje KP in skojevce ter z njimi sodelovalo v različnih akcijah, s čimer se je aktivno vključevalo v NOB in odhajalo v partizanske enote.¹⁸

Jesenške partizanske skupine so se po sklepu posvetovanja gorenjskih organizatorjev vstaje 20. julija 1941 na Malem Gregorjevcu na Jelovici, kjer so pripravili načrt za vstajo na vsem ozemlju Gorenjske, 29. julija združile v Cankarjevo četo, ki je ob ustanovitvi štela 35 partizanov in 4 partizanke,¹⁹ že v naslednjih dneh pa se ji je pridružilo še nekaj novih borcev. Po prvi diverzantski akciji na most v Mostah se je Cankarjeva četa 1. avgusta spopadla z Nemci na vzhodnem pobočju Mežaklje, kjer je izgubila dva borca. To je bil prvi oboroženi spopad med partizanskimi in nemškimi enotami na Gorenjskem. Zaradi nameravanega skupnega napada gorenjskih partizanov na zapore v Begunjah, kjer so nacisti v besu, ker jim ni uspelo v kali uničiti partizanov v gozdovih, 2. avgusta ustrelili prve štiri talce,²⁰ je odšla Cankarjeva četa s sedmimi gorjanskimi partizani na Jelovico, dva njena borca pa sta odšla v Gornjesavsko dolino in tam izvedla prve diverzantske akcije. Iz Cankarjeve in jelovške čete je bil 5. avgusta na Jelovici ustanovljen Cankarjev bataljon. Pozivu za sodelovanje v napadu na begunske zapore, ki so postali za Gorenjce pojem okupatorjevega nasilja, se je odzvalo v vaseh pod Jelovico več desetlin novih borcev, z osvoboditvijo zaprtih aktivistov v Begunjah pa bi se vrste gorenjskih partizanov več kot podvojile. O pripravi za napad na nemško posadko v Begunjah pa je zvedel okupator, preprečil Cankarjevemu bataljonu prehod čez Savo in z okrepljenimi silami razbil pravkar ustanovljeni storžiški partizanski bataljon. Cankarjev bataljon se je nato utaboril sredi Jelovice, kjer se je nameraval organizacijsko utrditi. Nemške enote pa so ga zasledovale in se 8. avgusta z njim spopadle. Ko so začeli Nemci bataljon obkoljevati, se je umaknil na Novakovo Jelovico. Trije borci Cankarjeve čete so padli, trije so se vrnili domov, devetnajst pa jih je skrivaj odšlo v Ljubljano.²¹

Prvi boji med partizani in nemškimi enotami so pokazali, da bo okupator storil vse, da bi upor zatrl; okrepil je svoje enote na Gorenjskem še z orožništvom, dvema policijskima bataljonoma in vojaškimi oddelki. Če upoštevamo, da so enote nemške vojske prišle na Gorenjsko na izrecno prošnjo šefa civilne uprave in da je vojska odstopala svoje enote samo v zelo nujnih primerih, potem moremo reči, da so bile takrat na Gorenjskem razmere res izjemne.²² S tem je nemški okupator še povečal premoč v orožju in vojaški tehniki. Posluževal se je sicer redkih, a nevarnih domačih izdajalcev in izkoriščal gosto omrežje komunikacij za hitro premeščanje in koncentracijo svojih enot. Ker je štab Cankarjevega bataljona presodil, da bi bataljon v takih razmerah ne mogel ostati dalj časa neopažen, temveč bi pritegnil nase močne sovraž-

¹⁸ Pismena izjava Mire Svetina dne 14. 10. 1976, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

¹⁹ Franc Konobelj-Slovenko, Pod Možakljo in Karavankami so se uprli, str. 109.

²⁰ Tedensko poročilo propagandnega urada Bled z dne 4. 8. 1941 državnemu propagandnemu uradu Koroške v Celovcu, arhiv IZDG, fasc. 1003/IV/2.

²¹ Vprašalne pole za partizane iz leta 1941, arhiv IZDG.

²² Telefonsko sporočilo višjega vodje SS in policije v XVIII. vojnem okrožju šefu civilne uprave na Bledu, Ivan Jan, Nekaj posebnosti NOB na Gorenjskem s poudarkom na dražgoško bitko, referat na XVI. zborovanju zgodovinarjev v Skofji Loki 4. 10. 1972.

nikove sile, ki jim zaradi neizkušenosti in slabe oborožitve ne bi bil kos, je poslal Cankarjevo četo z Novakove Jelovice nazaj v kraje okrog Jesenic z nalogo, da se tam razdeli na več skupin, ki bodo z manjšimi, a številnimi akcijami nenehno vznemirjale in utrujale sovražnika in mu preprečevale koncentracijo. Poznavanje domačega terena in razmer zlasti pa ljudi, naj bi olajšalo dejavnost posamezne partizanske skupine in pridobivanje novih borcev in sodelavcev. Temu načrtu v takratnih razmerah ni bilo mogoče oporekati, saj se je izkazalo, da so se partizanske skupine, razen ob večji nemški hajki v drugi polovici septembra na Pokljuki, spretno izogibale sovražnikovemu zasledovanju in se do 20. oktobra okrepile s 16 novimi borci.²³ Minirale so naprave, ki so z vodo in električno energijo napajale železarno in požgale žago in skladišče lesa na Plavžu. Ko je okupator sredi septembra zvedel, da nameravajo partizani razstreliti najobčutljivejše naprave v železarni in jo s tem za dalj časa onesposobiti za obratovanje, je objekte zastražil s 60 možmi tovarniške straže in 1. četo 922. bataljona deželnih strelcev,²⁴ kar je zavrlo nadaljnje akcije majhnih partizanskih skupin. Že sam načrt za akcije partizanov je torej odtegnil iz nemškega zaledja in drugih bojišč okrog 200 sovražnikov.

V boju proti okrepljenim okupacijskim enotam je bilo treba doseči popolno enotnost slovenskega prebivalstva. Akcije majhnih partizanskih skupin in ilegalnih organizacij NOG, so mogle biti spričo boljše oborožitve okupacijskih sil in možnosti njihovega hitrega premeščanja uspešne samo v primeru, da za sile, ki so akcije pripravljale, okupator ni zvedel. Da bi v kali zatrli narodno izdajstvo, so partizani justificirali nekaj izdajalcev, za kar so padli prvi talci tudi iz jeseniškega kota. Napačno bi bilo soditi, da te sovražnikove represalije niso imele zastraševalnega učinka, čeprav so hkrati izzivale vse hujše sovraštvo do okupatorja. Našteti okupatorjevi ukrepi so vplivali na zmanjšano aktivnost partizanov, hkrati pa so pospešili razpredanje široke mreže OF v jeseniškem kotu.

Partizani so se dobro zavedali, da je treba kljub žrtvam v boju vztrajati, kajti žrtve bi bile še večje, če bi uspelo okupatorju upor zatreti in uresničiti načrt o množičnem izgonu slovenskega prebivalstva z Gorenjske. Ljudi je bilo treba prepričati, da samo odločen in organiziran boj vseh patriotov more zmanjšati število žrtev. To nalogo je uspešno opravljala ilegalna literatura, ki so jo razmnoževali v tehniški OK KPS na Javorniku. Razen letakov je tehnika razmnoževala tudi radijska poročila in Slovenskega poročevalca, ki je prihajal iz Ljubljane. Ta literatura je mnogo pripomogla k širjenju OF.²⁵

Za uspešno nadaljevanje boja je bilo treba tudi v jeseniškem kotu ustanoviti močne terenske organizacije NOG. Zaradi aretacij in odhoda 28 članov KPS in 8 članov SKOJ v Cankarjevo četo je ostalo v jeseniški dolini le malo komunistov. Ozkost pri sprejemanju novih članov je ovirala obnovo partijskih celic in skojevskih grup, čeprav je ugled KPS med jeseniškimi kovinarji ob vstaji močno porasel. Okrožni komite KPS Jesenice, ki ga je po aretaciji Vencija Perka in vrnitvi iz zapora vodil Viktor Kežar,²⁶ je moral poskrbeti, da so ostale partizanske skupine po prvih nemških udarcih še naprej aktivne in da borbenost prebivalstva zaradi ostrih okupatorjevih represalij ni omahnila.

²³ Vprašalne pole za partizane iz leta 1941, Jeseniška četa, arhiv IZDG.

²⁴ Dopis žandarmerijske postaje Jesenice z dne 19. 9. 1941 policijskemu komisarju v Radovljici, arhiv IZDG, fasc. A.

²⁵ Franc Konobelj-Slovenko, Jeseniška dolina leta 1941, Jeklo in ljudje, I., str. 372 in 373.

²⁶ Ustna izjava Vencija Perka dne 25. 9. 1976.

S pomočjo partijskih aktivistov, ki jih je poslal na Gorenjsko CK KPS, je v avgustu in septembru ustanovil okrožni odbor OF. V njem sta bila dva zastopnika KPS, trije zastopniki Sokola in dva zastopnika krščanskih socialstov. Prvi sekretar je bil komunist Jože Strlekar.²⁷ Na paritetni osnovi so ustanovili na Jesenicah tudi mestni odbor OF, v nižje odbore, ki so jih ustanovili v posameznih ulicah in okoliških vaseh, pa so se vključevali ljudje ne glede na predvojno politično pripadnost. Na Jesenicah je delovalo osem takih področnih odborov OF, štirje na Javorniku²⁸ in eden na Koroški Beli.²⁹ Vsak član odbora je imel svoje delovno področje in je z organizacijo povezoval pristaše OF v svojem naselju ali v tovarni. Tako se je že jeseni 1941 oblikovala razmeroma gosta mreža trojk in peterk aktivistov in članov OF,³⁰ ki so delovali tudi v vseh obratih železarne. V nekaterih obratih je bila organizacija tako močna, da so delavci javno zbirali prispevek za OF. Dejavnost odborov OF pa se ni omejevala le na zbiranje denarnih in materialnih sredstev za partizane in ljudi v zaporih ter njihove družine, pač pa so odbori OF skrbeli tudi za propagando in organizirali sabotaže, zlasti pri izdelavi materiala, ki ga je naročala nemška vojska. Razen delavcev je OF zajela tudi nekatere nameščence in zdravnike,³¹ na podeželju pa tudi kmete in obrtnike. Sprva se je v odbore OF vključevala tudi mladina, v jeseni pa so začeli ustanavljati posebne mladinske odbore, ki so jim dajale skojevske grupe veliko borbenost, po mnenju starejših komunistov pa so delovali premalo konspirativno.

Partijski aktivisti Stanko Žagar in njegov sin Stane, Tomo Brejc in Mira Kebe, zlasti pa Lojze Kebe so si v jeseni 1941 močno prizadevali, da bi postale po vzoru Ljubljane organizacije OF tudi v jeseniškem kotu res množične in še bolj aktivne, zlasti pa, da bi poslale čim več ljudi v partizanske enote.

Povečano aktivnost organizacij OF so zabeležili tudi okupacijski organi. Orožniška postaja Jesenice je konec novembra poročala, da delavci zaslužijo manj kot so pred vojno in kažejo očitne znake nezadovoljstva, kar odpira vrata komunistični propagandi.³² Orožniki so našli 1. decembra 1941 med Jesenicami in Javornikom na žici obešeno slovensko zastavo s peterokrako zvezdo, po ulicah pa raztresene letake IOOF s pozivom, naj ljudje med 7. in 8. uro v znak pripadnosti OF ne hodijo na ulice ali v lokale.³³ Plebiscitarna akcija je 1. decembra na Jesenicah dobro uspela. Člani SKOJ so razobesili zastave tudi na poslopju telovadnega društva na Javorniku, pa tudi na Kalvariji in na Mežaklji, kjer so bili na skalah daleč vidni napisi »SSSR«.³⁴ Edvard Kardelj je 29. 3. 1942 sporočil Titu, da je OF držala na Gorenjskem množice skoraj tako v svojih rokah kot v Ljubljanski pokrajini in da so bile tudi na Jesenicah skoro prav takšne množične akcije kot v Ljubljani.³⁵

Medtem, ko se je na Jesenicah in v okoliških naseljih razraščala organizacija OF, pa so partizani odšli iz jeseniškega kota. Štab Cankarjevega ba-

²⁷ Franc Konobelj-Slovenko, Jeseniška dolina leta 1941, Jeklo in ljudje, I., str. 374.

²⁸ Franc Konobelj-Slovenko, Pod Možakljo in Karavankami so se uprli, str. 104.

²⁹ Ustna izjava Aleša Jelenca dne 25. 9. 1976.

³⁰ Isto.

³¹ Franc Konobelj-Slovenko, Pod Možakljo in Karavankami so se uprli, str. 117.

³² Dopis žandarmerijskega okrožja Radovljica z dne 27. 11. 1941 komandantu orožništva pri šefu civilne uprave, arhiv IZDG, fasc. 24/II/4.

³³ Dopis orožniške postaje Jesenice z dne 1. 12. 1941 političnemu komisarju v Radovljici, arhiv IZDG, fasc. A.

³⁴ Poziv okrožnega odbora OF Jesenice za praznovanje 1. decembra, opomba 2. Dokumenti ljudske revolucije, I., str. 196 in 197.

³⁵ Pismo Edvarda Kardelja z dne 29. 3. 1942 Titu o položaju v Sloveniji. Zbornik dokumentov in podatkov . . . , VI. del, 2. knjiga, str. 75.

taljona je spoznal, da so partizanske skupine jeseniške čete, ki so v jeseni prerasle v vode, zaradi neprestanega zasledovanja in nemških represalij popustile v akcijah in bi z nastopom zime mogle postati sovražniku lahek plen. Na Jesenicah so ostali samo sekretar Okrožnega komiteja KPS Viktor Kejžar, sekretar Okrožnega odbora OF Karel Preželj in trije starejši bolehní borci, vsi drugi partizani pa so se spet združili v jeseniško četo, ki je 25. oktobra prigazila v zasneženo bataljonsko taborišče na Mohorju. Večja partizanska enota je pri borcih spet ustvarila občutek moči in jim povrnila samozavest. Štab bataljona je pravilno sodil, da Nemci najbrž ne bodo iskali partizanov na hribu sredi Gorenjske nedaleč od Kranja. Z Mohorja so hodile skupine partizanov v drzne akcije v dolino; naj omenim samo zaplembo živil v Zapužah in Dupljah in prevoz partizanov s kamioni po glavni cesti skozi močno zastraženi Kranj, zlasti pa številne akcije v Škofji Loki in Selški dolini, kjer so pri domačinih partizani dobili tudi nekaj orožja. Začasna odsotnost partizanov je okupatorja v jeseniškem kotu nekoliko uspavala, tako da je z začetkom decembra opustil straženje železniških objektov na območju orožniških postaj Kranjska gora, Dovje in Bohinjska Bela.³⁶ V resnici je bilo to samo zatišje pred množično vstajo.

Odsotnost Cankarjeve čete je vplivala tako na priprave, zlasti pa na potek decembrske vstaje na Jesenicah. Čeprav bi bila njena prisotnost v gorenjskem kotu prav takrat izredno potrebna, pa so organizatorji vstaje imeli z njo mnogo širše načrte. Potem ko so postavili partijski aktivisti v jeseni 1941 razmeroma gosto mrežo odborov OF v gorenjskih industrijskih središčih in po naseljih v Gorenjesavski, Bohinjski, Selški in Poljanski dolini, je mogel CK KPS računati s tem, da bo dobil NOB na Gorenjskem širšo osnovo in razmah. Prebivalstvo v teh krajih je bilo prepričano, da bodo Nemci po izgonu Slovencev iz Posavja in Obsotelja nadaljevali tudi na Gorenjskem z izgonom ljudi iz obmejnega ozemlja proti Italiji. CK KPS in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sta pravilno ocenila, da je treba pripravljenost prebivalstva na upor izrabiti za množično vstajo, preden bi Nemci pripeljali na Gorenjsko nove okrepitve. Glavno poveljstvo je poslalo na Gorenjsko partizansko enoto, sestavljeno iz partizanov, ki so se umaknili z Gorenjske v Dolomite, to je na ozemlje, ki so ga zasedli Italijani, vendar se je zaradi izdaje in sovražnikovega napada ta enota z Gorenjske spet vrnila čez demarkacijsko črto. Tako je ostal v začetku decembra 1941 na Gorenjskem samo Cankarjev bataljon z okrog 70 možmi, ki je imel nalogo vstajo sprožiti, njegovi borci pa naj bi zbrali prostovoljce in postali jedro novim partizanskim enotam. CK KPS in Glavno poveljstvo sta sodila, da bo terenskim organizacijam OF ob polni angažiranosti Cankarjevega bataljona uspelo dvigniti Gorenjce k upor in po zamisli Tita priboriti prvo osvobodeno ozemlje prav na Gorenjskem, kar bo osnova za hitrejši razmah NOB po vsej Sloveniji.

Glede obsega oborožene vstaje in načrta, katero ozemlje bi bilo mogoče osvoboditi, se spomini organizatorjev decembrske vstaje na Gorenjskem precej razlikujejo. Miha Marinko v svojih spominih navaja načrt, po katerem naj bi osvobodili Gorenjsko »... od Trojan pa do skrajnega gorenjskega kota...« in »... Nemcem zaprli dostop z obvladovanjem Tuhinjske doline, Črnega grabna in moravškega hribovja od vzhoda in jeseniško-kranjskogorske soteske z zahoda. Računali smo, da nam bodo Karavanke kot naravna ovira pomagale

³⁶ Dopis žandarmerijskega glavarstva v Kranju z dne 30. 11. 1941 vodjem žandarmerijskih okrožij Radovljica, Kranj in Kamnik, arhiv IZDG, fasc. 20/1/1.

braniti se s severne strani...³⁷ Tudi nekateri krajevni aktivisti OF na Gorenjskem se spominjajo, da je prebivalstvo v nekaterih krajih na Gorenjskem pričakovalo, da bo vstaja res splošna in to ne samo v Sloveniji, marveč v vseh okupiranih deželah Evrope. Takratni sekretar CK KPS in komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Franc Leskošek pa se spominja, da je obstajal realnejši načrt, po katerem naj bi gorenjski partizani osvobodili Poljansko in Selško dolino, Jelovico, Bohinjsko dolino, Pokljuko in Gornjesavsko dolino. Ohranila se je specialka, na kateri je Leskošek označil ozemlje, ki naj ga partizani na Gorenjskem osvobodijo; to specialko je po osvoboditvi Franc Leskošek izročil generalu Ivanu Gošnjaku.³⁸

Leskoškovo izjavo potrjuje Mira Svetina, ki pravi, da CK KPS ni dal PK KPS za Gorenjsko v l. 1941 nikakih navodil za osvoboditev Jesenic in Gorenjske v celoti, pač pa je naročal čimbolj množično mobilizacijo za vstop v partizane, s tem pa tudi priprave in izvedbo večjih akcij in napadov na manjše sovražnikove postojanke in daljše zadrževanje partizanov v Gornjesavski, Bohinjski in Poljanski dolini. Po njeni izjavi so se pojavile mimo aktivistov OF med ljudmi vesti, da bo v treh dneh vsega konec in da so zato prihajali v partizanske enote novinci ne samo brez orožja, ampak tudi brez zimske obleke in obutve.³⁹

To potrjuje tudi Tone Dolinšek, ki ga je poslal CK KPS na Gorenjsko po miniranju kotlov v Kemični tovarni v Ljubljani, to je kak dan po 15. decembru 1941. Sekretar CK KPS Franc Leskošek je Dolinšku pred odhodom iz Ljubljane naročil, naj ustanovi in vodi PK KPS za Gorenjsko, utrjuje terenske organizacije OF in pospeši odhod njihovih članov v partizane; njegova osnovna naloga je bila med Gorenjci odpraviti mnjenje, češ da narodno-osvobodilnega boja zaradi silovitega okupatorjevega terorja ni mogoče razvijati naprej. Tone Dolinšek je namreč prihajal na Gorenjsko prav v dneh, ko je po množičnem odhodu v partizane sovražnik storil vse, da bi zatrl upor in izvabil nazaj v dolino čimveč novih partizanov. CK KPS Dolinšku niti takrat niti kasneje do njegove aretacije v februarju 1942 ni dal glede vstaje nobenih konkretnih navodil, zato akcije na Gorenjskem v decembru 1941 niso bile dobro usklajene med PK KPS za Gorenjsko in partizanskim štabom. Po Dolinškovem mnenju CK KPS takrat ni dal navodil za splošno vstajo in osvoboditev celotne Gorenjske. Glasniki splošne vstaje so bili v posameznih krajih predvsem lokalni aktivisti OF in skupine partizanov. PK KPS, ki je bil ustanovljen šele v drugi polovici decembra, o načrtih in pripravah na vstajo sploh ni razpravljal in sklepal, pač pa je mogel samo oceniti njen potek in slabosti ter si je prizadeval preprečiti nadaljnje odhajanje novincev iz partizanskih enot, vanje pa je pošiljal aktiviste OF, katerih dejavnost je okupator odkril in jim je grozila aretacija.⁴⁰

Novice o uspešni ofenzivi RA pred Moskvo v začetku decembra 1941 in o vstopu ZDA v vojno proti Trojnemu paktu so vlile Gorenjcem še več poguma. Po justifikaciji 7 okupatorjevih sodelavcev in okupatorjevem izgonu 35 družin z Mišač in Dobrave pri Kropi^{40a} 5. decembra so bili ljudje še bolj

³⁷ Miha Marinko, *Moji spomini*, str. 261 in 262.

³⁸ Zabeležka izpovedi izjave Franca Leskoška z dne 7. 10. 1976, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

³⁹ Izjava Mire Svetina z dne 14. 10. 1976, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁴⁰ Zabeležka izjave Toneta Dolinška z dne 26. 11. 1976, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

^{40a} Ivan Bertonec-Johan, *Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske leta 1941*, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, leto 1961, 1-2, stran 395.

prepričani, da je nemški okupator začel drugi, še masovnejši val deportacij Slovencev z Gorenjske.

Ceprav je zapadlo v začetku decembra mnogo novega snega, je bilo treba z vstajo pohiteti, saj so že 12. decembra začele prihajati na Gorenjsko nove nemške policijske enote.⁴¹ Debela snežna odeja je ovirala zveze med posameznimi žarišči upora, zlasti pa pohode borcev Cankarjevega bataljona, zato se vstaja ni začela povsod istočasno. OK KPS Kranj je začel z rekrutacijo že 12. decembra in ustanovil kokrško četo. Štab Cankarjevega bataljona je poslal 2. decembra z Mohorja v gorenjski kot 12 partizanov, ki so 5. decembra prigazili na Slamnike zahodno od Bohinjske Bele. Najprej so zaplenili po kočah na Pokljuki odeje za nove borce,⁴² nato pa se je skupina razdelila. Pet borcev Cankarjeve čete je povedel Stane Bokal proti Bohinju, drugih pet pa Polde Stražišar proti Jesenicam. Čeprav so aktivisti OF že prej pripravljali ljudi na vstajo, so partizani po prihodu v določene jim kraje potrebovali še nekaj dni, preden se je vstaja začela. Stari partizani so bili s svojim zgledom najuspešnejši glasniki NOB in agitatorji za vstop v partizane. Stane Bokal je v naslednjih dneh s pomočjo terenskih aktivistov ustvaril pri prebivalstvu splošno pripravljenost na upor, zbral v 15 gorjanskih in bohinjskih vaseh 156 novih borcev, jih organiziral v Prešernov bataljon, ki je imel 50 pušk, in poskušal z njim presekati komunikacije med Bohinjsko Bistrico in Jesenicami in osvoboditi Bohinjsko dolino.⁴³

Tudi na Jesenicah so partizani po prihodu 6. decembra na Potoške rove našli že vse pripravljeno za upor. Lojze Kebe je dal že pred tem okrožnemu komiteju KPS Jesenice navodila, kako naj pripravi vstajo. Člani OK KPS so bili odgovorni za rekrutacijo novih borcev in izdelavo načrtov za napade na manjše orožniške postaje, kjer naj bi za nove borce dobili orožje, člani OOOOF pa so prevzeli skrb, da bo rekrutacija resnično množična.⁴⁴ Nekateri aktivisti so menili, da bodo Rusi pozimi tako strli Hitlerjevo vojsko, kot so nekoč Napoleonovo. Predlagali so, naj bi ljudi pozvali k vstaji kar s tovarniško sireno.⁴⁵ Po prihodu 6 partizanov so stekle priprave, da bi poslali čimveč prostovoljcev iz mesta. Nove borce naj bi formirali v partizanske enote in z njimi zavzeli manjše sovražnikove postojanke, osvobodili razen Bohinjske še Gornjesavsko dolino, od koder bi se v primeru, da bi sovražnik poslal močnejše sile, umaknili v gozdove in v za sovražnike težko dostopne kraje.⁴⁶ Na poziv organizatorjev vstaje se je za odhod v partizane odločilo 300 do 400 moških z Jesenic in okolice. Aktivisti so skupno s partizani določili zborna mesta na Belškem polju in na Potokih, kamor naj bi v presledkih prihajali novinci, da ne bi vzbudili pozornosti sovražnika. Zvečer 15. decembra so začeli tja prihajati novi borci. Partizani so jih zbirali v večje skupine in jih sproti pošiljali proti svojemu taborišču na Potoške rove pod Stolom, kjer je začela nastajati nova jeseniška četa. Komaj so odvedli proti taborišču drugo večjo skupino, že je na glavno zborna mesto pripeljal žirovniški župan nemško patroljo, iz česar so partizani sklepali, da je rekrutacija izdana. Jeseniški aktivisti so na nevarnost opozorili nvince, ki so še vedno prihajali proti zbornemu mestu, zato so se nekateri vrnili domov.⁴⁷ Organizacija OF je tudi

⁴¹ Dr. Tone Ferenc, Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941, Borec 1971, št. 12, str. 751.

⁴² Ustna izjava Ivana Vovka dne 25. 9. 1976.

⁴³ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 199.

⁴⁴ Dr. Tone Ferenc, Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941, Borec 1971, št. 12, str. 766.

⁴⁵ Ustna izjava Aleša Jelenca dne 25. 9. 1976.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Jože Strlekar, spomini, rokopis, napisani za založbo Vojno delo.

na Hrušici zbrala skupino prostovoljcev, ki so v nekem cestnem predoru čakali na prihod partizanov. Ker pa partizanov ni bilo, so se novinci proti jutru razšli na svoje domove.⁴⁸

Podatki o številu novincev, ki so odšli v noči med 15. in 16. decembrom v partizansko taborišče na Potoške rovt, so zelo različni. V nekaterih zapisih spominov najdemo številko 100,⁴⁹ vendar smo pri podrobnem popisu partizanov iz leta 1941 mogli zbrati osebne podatke le za 52 novih borcev, od katerih je bilo 46 delavcev in samo 3 komunisti in 1 kandidat. Ugotovili smo tudi imena 12 novincev, ki so zaman iskali partizansko taborišče. Pri tem nas ne sme premotiti podatek, da je v času od 16. do 18. decembra izostalo 140 delavcev jeseniške železarnice z dela.⁵⁰ Vedeti namreč moramo, da so z dela v železarni izostali tudi mnogi delavci, ki so stanovali izven Jesenic in so vstopili v Prešernov bataljon na Pokljuki, oz. so se priključili novim borcem na Dovjem in v Mojstrani, pa celo v Poljanski dolini. Do konca leta 1941 je odšlo v razne partizanske enote na Gorenjskem kar 231 jeseniških železarjev.⁵¹ To se je zgodilo kljub temu, da so bile takrat na Jesenicah precejšnje sovražnikove oborožene enote. Razen orožništva, tovarniške straže in policije je bila na Jesenicah sredi decembra 1941 tudi četa 857. bataljona deželnih strelcev⁵² in 1. četa 922. bataljona deželnih strelcev,⁵³ skupno torej najmanj 400 mož.

Ivan Vovk je napisal, da je obvestilo bohinjskih partizanov o zapori Bohinjske doline vzpodbudilo tudi jeseniške partizane k načrtu, da bi zgradili barikado čez komunikacije proti Žirovnici,⁵⁴ vendar sta bila 16. decembra s Francem Konobeljem poslana v Dovje in Mojstrano, zato ne ve, če so partizani to zamisel uresničili. Komandant SIPO in SD je 12. marca 1942 sicer med drugim sporočil v Berlin, da so zaprli z občine Jesenice 6 komunistov, ki so v času poizkusa vstaje položili več ovir z drevjem,⁵⁵ vendar ni mogoče razbrati, ali gre za akcijo jeseniške čete ali za akcijo, ki so jo izvedli partizani na Belci.

Kot je bilo že povedano, je poslal Polde Stražišar 2 jeseniška partizana v Dovje in Mojstrano z nalogo, da privedeta od tam ljudi, ki so se odločili za odhod v partizane. Potek vstaje na Dovjem in v Mojstrani nam zato še bolj potrjuje dejstvo, da je bila decembrska vstaja na Gorenjskem skupni rezultat upornega razpoloženja prebivalstva, prizadevanj terenskih organizacij OF in organizirane akcije borcev Cankarjevega bataljona, ki so poskušali realizirati zelo optimistične načrte terenskih aktivistov OF. Franc Konobelj in Ivan Vovk sta namreč 16. decembra proti večeru ob prihodu na Dovje že našla štab za vstajo, ki je predlagal takojšnjo razorožitev nemških orožnikov na Dovjem in napad na graničarsko karavlo v Mojstrani, kjer naj bi se uporniki polastili orožja.⁵⁶ Prostovoljci so pod vodstvom obeh partizanov na Dovjem brez strela razorožili 3 orožnike in se polastili orožja in opreme

⁴⁸ Ustna izjava Staneta Omana s Hrušice Ivanu Vovku z Jesenic.

⁴⁹ Franc Konobelj-Slovenko, Cankarjeva četa pod Stolom, Borec 1951, str. 224.

⁵⁰ Poročilo žandarmerijskega okrožja Radovljica z dne 24. 12. 1941 komandantu žandarmerije pri šefu civilne uprave, arhiv IZDG, fasc. 22/1/I.

⁵¹ Vprašalne pole za partizane 1941. I., arhiv IZDG.

⁵² Dopis 3. čete 857. bataljona deželnih strelcev z dne 4. 12. 1941 propagandnemu uradu na Bledu, arhiv IZDG, fasc. 1003/I.

⁵³ Dopis orožniške postaje Jesenice z dne 5. 1. 1942 političnemu komisarju v Radovljici, arhiv IZDG, fasc. A.

⁵⁴ Ivan Vovk, Jesenice 1941, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁵⁵ Poročilo kamandanta varnostne policije in varnostne službe z dne 12. 3. 1942 Glavnemu državnemu varnostnemu uradu IV. v Berlinu, arhiv IZDG, fasc. 1049/V/1.

⁵⁶ Osnovna šola »16. decembra« Mojstrana, Železar, 27. 12. 1975.

orožniške postaje. Pridružili so se jim tudi prebivalci Mojstrane in Belce. Ker so imeli uporniki doma precej skritega orožja, so se oborožili s 37 puškami, zaplenjeno brzostrelko in pištolami.⁵⁷ Napad na graničarsko karavlo pa zaradi izdaje ni uspel, pač pa je pri napadu padel glavni organizator vstaje v teh naseljih Alojz Rabič. Novi borci so zažgali most na Belci in zgradili 7 barikad na komunikacijah. Ko so zjutraj 17. decembra pridrvele v dolino nemške enote, so začele partizansko zasedo močno obstreljevati. Pred sovražnikovo premočjo se je večja skupina novih borcev umaknila nad dovški rovt Vrse in ustanovila Triglavsko četo, manjša pa je odšla na Mežakljo. Iz Dovjega, Belce in Mojstrane je takrat odšlo v partizane 124 mož in fantov.⁵⁸

Že iz opisanega spoznamo, da je 16. decembra vstaja v zahodnem delu Gorenjske dosegla višek. Nemci so morali naslednjega dne izprazniti v radovljiskem okrožju 9 manjših orožniških postaj⁵⁹ in prav toliko tudi v kranjskem okrožju.⁶⁰ Dne 20. decembra so začasno izpraznili tudi 5 orožniških postaj v kamniškem okrožju.⁶¹ Okupator je s tem priznal materialno silo upora. Kljub temu uspehu pa načrti organizatorjev vstaje niso bili v celoti realizirani. Rekrutacija na Jesenicah je bila znatno prešibka, da bi mogli partizani postati gospodarji položaja v zahodnem delu Gorenjske. Napad na vlak v Nomenju zaradi izdaje in prihodu nemške policije ni uspel, zato tudi v Bohinju ni prišlo do splošne vstaje. Izkazalo se je, da 12 partizanov Cankarjeve čete ni moglo izpeljati pripravljenega načrta terenskih organizacij in z izjemo na Dovjem razorožiti nemških posadk, se polastiti njihovega orožja in oborožiti novih borcev ter z njimi zavarovati osvobojeno ozemlje vsaj do prihoda močnejših nemških enot. Komunikacije so ostale v rokah okupatorja in na svojih mestih so ostale vse močnejše nemške posadke. Komaj ustanovljene in slabo oborožene partizanske enote, ki niso mogle več računati, da bi dosegle nad okupatorjevimi posadkami uspeh s presenečenjem, so se umaknile v zasnežene gore, da bi se organizacijsko utrdile, s tem pa so prepustile iniciativo okupatorju.

Bliskovita in dobro organizirana vstaja je Nemce iznenadila in sprožila ukrepe, ki so segli prav do Berlina. Dne 17. decembra je Himmler poveril generallajtnantu Schreyerju nalogo, da formira na Bledu policijski akcijski štab »Jugovzhod«, ki bo vodil akcije v nemirnih območjih na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem. Na Bledu je ta štab deloval do 10. februarja 1942.⁶² Na Gorenjsko so prihajale nove nemške enote, ki so zaradi pomanjkanja prostora v vojašnicah in policijskih postojankah zasedle tudi mnoga šolska poslopja. Policijske enote so vdrle v naselja, od koder so odšli moški v hribe, in grozile ljudem, da bodo izgnale družine upornikov, ki se ne bodo takoj vrnili. Ženske so prihajale v partizanska taborišča po svoje može in sinove. Ostra zima in pomanjkanje hrane, zlasti pa orožja, še bolj pa strah pred nemškimi represalijami nad družinami, so privedli domov številne novince. Iz Prešernovega bataljona na Pokljuki se je do 1. januarja 1942 vrnilo domov 129 mladih partizanov, tako da je okrog jedra starih partizanov ostala le še

⁵⁷ Ivan Vovk, Jesenice 1941, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁵⁸ Vprašalne pole za partizane 1941, Triglavsko četa, arhiv IZDG.

⁵⁹ Ukaz komandanta orožniškega okrožja Radovljica z dne 17. 12. 1941 vsem podrejenim orožniškim postajam o koncentraciji orožniških postaj, Zbornik dokumentov in podatkov, VI. del, 1. knjiga, str. 495–496.

⁶⁰ Dr. Tone Ferenc, Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941, Borec, 1971, št. 12, str. 761.

⁶¹ Poročilo žandarmerijskega okrožja Kamnik z dne 24. 12. 1941 namestniku poveljnika varnostne policije Alpenland, arhiv IZDG, fasc. 836/II/5.

⁶² Dr. Tone Ferenc, Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941, Borec, 1971, št. 12, str. 757.

četa. V Mojstrano, Belco in na Dovje se je vrnilo 117 udeležencev vstaje, dva pa sta se umaknila v Ljubljano, tako da je Triglavska četa razpadla.⁶³ Do konca leta 1941 so vztrajali nad Dovjem le še 4 novinci, medtem ko sta oba stara partizana odšla v taborišče nove jeseniške čete na Črnem vrhu,⁶⁴ oz. pod Stolom. Iz jeseniške čete se je vrnilo domov 33 novincev, 7 pa jih je zbežalo v Ljubljano. Kljub temu je 6 starim partizanom uspelo obdržati v četi 12 novincev.⁶⁵

Prešernova četa na Pokljuki in jeseniška četa, ki je s taborišča na Črnem vrhu odšla prezimovat v planinske kočje nad Zatreško planino pod Stolom, sta dobili povelje, naj se ne vračata v Cankarjev bataljon, ki se je medtem zapletel v hude boje v Poljanski in Selški dolini, pač pa naj poskušata razbremeniti pritisk nemških enot na bataljon z akcijami v jeseniškem kotu.⁶⁶

Tudi v Poljanski in Selški dolini so vstajo pripravile terenske organizacije KPS in OF, v Cankarjevem bataljonu, ki je na svojem pohodu proti Poljanski dolini povsem razbil patruljo 2. čete 181. rezervnega policijskega bataljona, ki je izgubila 46 mož, 1 pa je bil ranjen,⁶⁷ kar je dokazovalo, da je tudi nemški okupator ranljiv, pa so našli organizatorji vstaje mnogo močnejšo oporo kot v jeseniškem kotu. Patrulje Cankarjevega bataljona, ki so se mu medtem pridružili gorenjski partizani, ki jih je po akciji na preserski most poslalo Glavno poveljstvo nazaj na Gorenjsko,⁶⁸ so začele 18. decembra z novačenjem naslednjega dne pa so vdrle v Poljane. Vstaja je postopoma naraščala in dosegla vrh 22. decembra, ko je Cankarjev bataljon porušil 6 mostov in je 128 novincev odšlo v partizane.⁶⁹ Ker pa so Nemci v zahodnem delu Gorenjske vstajo omejili in 21. decembra zopet vzpostavili 5 ob vstaji začasno ukinjenih orožniških postaj v jeseniškem okrožju,⁷⁰ so mogli tudi od tam premestiti nekaj svojih enot v Poljansko dolino. Pričakovanje organizatorjev vstaje, da okupator v času odločilne bitke za Moskvo ne bo mogel angažirati na Gorenjskem močnejših sil, se ni uresničilo. Tudi organizacija OF še ni bila tako splošna in organizacijsko utrjena na celotnem ozemlju Gorenjske, da bi bila dovolj odporna pred okupatorjevimi udarci, kajti okupator hkrati proti vsemu prebivalstvu le ne bi mogel nastopiti.

Zaradi naraščanja nemškega pritiska je odhajalo v partizane vsak dan manj prostovoljcev. Skupno je iz Poljanske in Selške doline in iz okoliških naselij med decembrsko vstajo odšlo v partizane 320 novih borcev.⁷¹ Naraščajoči nemški pritisk je Cankarjev bataljon, okrepljen z mnogimi novimi borci, zavrnil 27. decembra na Bukovem in Valterskem vrhu in na Pasji ravni. Zaradi velike sovražnikove premoči je zadnje dni decembra bataljon zapustil Poljansko dolino, kjer je ostalo nekaj novih borcev, in se 1. januarja 1942 nastanil v Dražgošah, kar je pričalo o moči in samozvesti te enote. Taka taktika se je pokazala kot uspešna, saj ni ustrezala okupatorju, da bi z velikimi silami, ki so se v boju mogle izmenjavati in odpočiti, stisnil vse gorenjske partizane v obroču. Iznajdljivosti partizanskih poveljnikov, ki so

⁶³ Vprašalna pola za partizane iz leta 1941, Triglavska četa, arhiv IZDG.

⁶⁴ Ivan Vovk, Jesenice 1941, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁶⁵ Vprašalne pole za partizane iz leta 1941, Jeseniška četa pod Stolom, arhiv IZDG.

⁶⁶ Ivan Vovk, Jesenice 1941, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁶⁷ Slovenski poročevalec z dne 23. 12. 1941 o bojih Cankarjevega bataljona, Zbornik dokumentov in podatkov, VI. del, 1. knjiga, str. 170 in 172.

⁶⁸ Ivan Bertoncelj, Organizacijsko stanje partijske organizacije okrožja Jesenice, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁶⁹ Milan Žakelj, Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, Loški razgledi, VIII., 1961, str. 26.

⁷⁰ Dopis žandarmerijskega okrožja Radovljica z dne 22. 11. 1942 namestniku redarstvene policije pri šefu civilne uprave, arhiv IZDG, fasc. 25/1/1.

⁷¹ Vprašalne pole za partizane 1941 na Slovenskem, arhiv IZDG.

dobro poznali zemljišče in jih je o sovražnikovih premikih skrbno obveščalo prebivalstvo, se je treba zahvaliti, da nemške enote v decembru 1941. leta niso uspele obkoliti in uničiti niti ene partizanske enote, pa čeprav so te šele nastajale. Pokazalo se je, da je ljudska vojska ob podpori prebivalstva neuničljiva. Osip novincev je bil zaradi prisotnosti Cankarjevega bataljona in boljše oborožitve novih partizanov v Poljanski dolini manjši. Do 1. januarja 1942 se je vrnilo domov 156, v nadaljnjih dneh pa še 50 novincev,⁷² mnogi od mladih partizanov pa so že sodelovali v tridnevni dražgoški bitki in bili skupno s starejšimi partizani spomladi 1942 jedro, okrog katerega so se zbrale nove partizanske enote v teh krajih in bile obnovljene partizanske enote tudi v kamniškem okrožju.

Okrožni odbor OF Jesenice je poskušal odhajanje novincev iz partizanskih enot zaustaviti in je zato konec decembra 1941 izdal letak, v katerem pojasnjuje, da Nemci ne izganjajo ljudi zaradi upora, saj so izgnali iz Posavja in Obsotelja Slovence, čeprav se tam niso upirali. Nemci so kljub porazom na vzhodni fronti in v Afriki pripeljali na Gorenjsko močne enote, ki pa so jih morali poslati v Selško in Poljansko dolino, drugod pa so s pomočjo petokolonašev hoteli partizanske enote razkrojiti in del borcev zvabiti domov. Te je okrožni odbor OF z letakom posvaril, da bodo Nemci poizkušali najprej uničiti partizane, nato pa tudi tistim borcem, ki so jih zvabili domov, ne bodo prizanesli. »Z izseljevanjem bo tudi slovenski narod z drugimi narodi vred vključen v fašistični sistem izkoriščanja, fizičnega uničevanja in staroveškega suženjstva; z naselitvijo tujcev na našo zemljo bo naša last postala last fašističnih krvnikov. Če tega fašisti niso zmožni speljati danes zaradi enodušnega odpora, bodo to storili takoj, ko bo peta kolona uspela s svojim razdiralnim delom med nami in bodo pobiti naši najboljši, najbolj pogumni in zavedni ljudje, katerih pogin bomo zakrivali tudi mi sami, ker jih zaradi svoje lahkovernosti puščamo na cedilu«, piše v letaku in nadaljuje: »Stopimo v odločne akcije, razbremenimo partizanske čete in prevzemimo na svoja pleča del osvobodilnega boja...«. ⁷³ Ta poziv OOOOF Jesenice je bil glede zapuščanja partizanskih enot v zahodnem delu Gorenjske najbrž že prepozen. Morda je vplival na miniranje železniškega mostu pri Javorniku 5. januarja in uničenje električnega kabla med Jesenicami in Javornikom.⁷⁴ Ni pa bil poziv OOOOF prepozen za tiste borce, ki so nasedli okupatorjevim obljubam, da se jim ne bo zgodilo ničesar, če bodo partizanske enote takoj zapustili. Okupator jih namreč takoj po vrnitvi domov ni aretiral, ker je čakal, da bi se iz gozdov vrnilo čimveč borcev, pač pa je o njih skrbno zbiral podatke.

Decembrska vstaja na Gorenjskem, ki je dvignila k upor 665 novih borcev, je kljub nekaterim pomanjkljivostim ostala eden izmed najpomembnejših dogodkov v zgodovini narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda. Pokazala je izredno upornost Gorenjcev, okrepila Cankarjev bataljon in dala 3 nove partizanske čete, od katerih sta 2 delovali neposredno ob uradni meji tretjega rajha. Gorenjske partizanske enote so bile po decembrski vstaji mnogo bolje oborožene kot prej, saj so partizani v bojih zaplenili precej orožja okupatorju, še več pa so ga prinesli novi borci in to orožje je ostalo v veliki meri v partizanskih enotah tudi potem, ko so se nekateri novinci

⁷² Isto.

⁷³ Letak okrožnega odbora OF Jesenice iz konca decembra 1941, Dokumenti ljudske revolucije, I., str. 238–241.

⁷⁴ Zaupna okrožnica komandanta žandarmerije na Južnem Koroškem z dne 31. 1. 1942 žandarmerijskim uradom, arhiv IZDG, fasc. 19/1/2.

vrnili domov. Čeprav se je vrnilo domov 484 novincev, tudi ti za NOG niso bili izgubljeni. Mnogi so še naprej podpirali partizanske enote, drugi so sodelovali proti okupatorju celo v nemških zaporih in taboriščih, kar 188 pa se jih je vrnilo v partizanske enote, ko so postali pogoji ugodnejši.⁷⁵ Tudi to kaže, da je bil NOB postopen proces, ki se je razraščal vse do popolne osvoboditve. Gorenjci so z decembrsko vstajo pokazali, da nočejo postati Nemci in da se bodo tudi za ceno svojih življenj borili za obstanek na svoji zemlji. Nemški okupacijski aparat je moral priznati, da je sam ogrožen v deželi, ki jo je predlagal za priključitev k tretjemu rajhu, in prositi za hitro pomoč oboroženih sil. Zato je moral okupator opustiti že dvakrat odloženo priključitev Gorenjske in Štajerske k tretjemu rajhu. Gorenjska je v nemških aktih namesto Unterkärnten dobila spet ime Oberkrain, s čimer so se hoteli Nemci izogniti sramoti, da je prišlo v deželi, ki so jo šteli za del Velike Nemčije, do množične vstaje, ki so jo le s skrajnimi napori uspeli omejiti.

Načrt o izgonu Slovencev z Gorenjske je moral okupator povsem opustiti. Komandant SIPO in SD na Bledu je 2. januarja 1942 sporočil propagandnemu uradu Koroške v Celovcu: »...Bili sta dvojni evakuaciji. Prvotno je bila beseda uporabljena le za one evakuacije, ki so bile ukazane od državnega vodje SS, delno izvedene v juliju lanskega leta, nato pa se je moralo odstopiti do nadaljnjega, verjetno do konca vojne. Glede na potrebne policijske ukrepe morajo biti evakuirani kot prej le še člani družin ustrelenih ali bežečih komunistov... Drugih ljudi evakuacija ne prizadene...«.⁷⁶

Pravičen in junaški boj slovenskih partizanov ni le povsem zmedel načrte in dejavnost okupacijskih organov, marveč je vplival razkrajajoče tudi v vrstah orožništva in nemške policije. Okupacijski organi so med poizvedbami proti udeležencem upora na Dovjem ugotovili, da so nemški orožniki zamenjali svojo dolžnost in jih je zato treba odpustiti iz službe ali zapreti.⁷⁷ Politični komisar v Kamniku je 27. januarja 1942 sporočil šefu civilne uprave: »V Litiji nameščeni vod policije (181. rezervnega policijskega bataljona) sestoji izključno iz Luksemburžanov. Ti bi morali pred kratkim priseči. Vsi razen dveh mož so prisego odklonili, poleg tega naj bi stalno poslušali tuje radijske oddaje in novice razširjali po Litiji. Iz raznih izjav je razvidno, da sploh niso pri volji, da bi svojo službo v redu opravljali. Izjavljajo, da ne vedo, zakaj naj bi streljali v primeru akcije na člane tolpe, kajti, ljudje tukaj niso njih napadli! Poleg tega se lahko pripeti, da bi izdali ime ovaditelja ovadenemu.«⁷⁸ Proti Luksemburžanom so ukrepali člani SS in policijsko sodišče.⁷⁹

Tako je decembrska vstaja prispevala, da se je razvnel spor med nemškimi nacisti in Luksemburžani, ki so jih privedli Nemci v Slovenijo za okrepitev svojih okupacijskih enot, vendar so ti začeli občudovati junaški upor slovenskega naroda in odrekati pokorščino Hitlerju.

Dejstvo je, da so te uspehe priborili Gorenjci, ki so sledili klicu OF in KPS. Teh uspehov ne more zasenčiti niti osip partizanskih enot in niti areta-

⁷⁵ Vprašalne pole za partizane iz leta 1941, arhiv IZDG.

⁷⁶ Dopis komandanta varnostne policije in varnostne službe na Bledu z dne 2. 1. 1942 državnemu propagandnemu uradu Koroške v Celovcu, arhiv IZDG, fasc. 1005/1/5.

⁷⁷ Dopis žandarmerijskega glavarstva Kranj z dne 23. 1. 1942 obnovljeni orožniški postaji na Dovjem, arhiv IZDG, fasc. 20/1/2.

⁷⁸ Dopis političnega komisarja v Kamniku z dne 27. 1. 1942 šefu civilne uprave, arhiv IZDG, fasc. 814/11/5.

⁷⁹ Dopis višjega vodje SS in policije v XVIII. vojnem okrožju — poveljstvo Bled z dne 18. 2. 1942 deželnemu svetniku v Kamniku, arhiv IZDG, fasc. 814/11/5.

cije članov OF, ki so vstaji sledile. Vsaka vojna, zlasti pa narodnoosvobodilna, terja maksimalne napore zaslužnega naroda. Že mobilizacija sama je bila pomembno operativno dejanje. Ljudje so šli nad sovražnika skoraj brez orožja in so poskušali izrabiti njegove šibke točke. Borbenosti in dobre organizacije udeležencem vstaje ni mogel oporekati niti okupator. Če s svojim junaštvom niso dosegli še več uspehov, se je to zgodilo tudi zaradi hude zime, nepričakovano močnih okupatorjevih okrepitev, pa tudi zaradi majhnih vojaških izkušenj. Medtem ko je ljudstvo na Gorenjskem, oropano izobražencev, moralo sredi zime v boj za obstanek na svoji zemlji brez izšolanega kadra, so mnogi oficirji bivše jugoslovanske vojske in bivši uradni nacionalni voditelji posedali po ljubljanskih kavarnah in čakali, da jim bodo svobodo priborili drugi, oz. so se že začeli povezovati z okupatorjem, da bi zavrli razvoj NOB. Tudi tu je treba iskati vzrok, zakaj decembrska vstaja na Gorenjskem ni dala še večjih vojaških uspehov.

Najbrž je bila ocena, da bo mogoče gorenjski kot osvoboditi, res preoptimišča, vendar je temeljila na dotedanjih revolucionarnih uspehih, odločnemu razpoloženju prebivalstva proti okupatorju in mnenju osrednjega slovenskega vodstva NOB, da okupator v času odločilne bitke pred Moskvo le ne bo mogel na Gorenjskem angažirati toliko svojih sil, da bi mogel vstajo zatreti. Tudi organizacija OF na Gorenjskem le še ni bila toliko množična, da bi vzela okupatorju učinkovitost, kajti ob splošni vstaji bi okupator ne mogel nastopiti hkrati proti vsemu prebivalstvu. Kljub temu je zajela vstaja v decembru zlasti na podeželju vse družbene sloje in tako prvič dala NOB na Gorenjskem vsenarodni značaj. Siloviti okupatorjevi ukrepi so nato začasno vzeli NOG to širino, vendar samo do konca leta 1942. Ko so okupatorji naložili prebivalstvu na Gorenjskem dolžnosti nemških državljanov in pričeli v januarju 1943 z nasilno mobilizacijo v nemško vojsko, je ponovno uspelo partizanskim enotam in terenskim organizacijam vključiti v NOG najprej na podeželju nato pa tudi v mestih veliko večino gorenjskega prebivalstva.

Ker okupator ni uspel razbiti partizanskih enot, se je toliko bolj kruto maščeval nad terenskimi organizacijami, ki so organizirale vstajo in nad tistimi novimi borci, ki so se vrnili domov. Z aretacijami je začel najprej na Jesenicah, kjer je prišel gestapu v roke spisek neke mladinske organizacije.⁸⁰ Po prvih aretacijah 17. decembra so z mučenjem zapornikov policisti postopoma zvedeli tudi za druge člane OF. Policija je na Jesenicah takrat zaprla poleg članov odborov OF preko 100 oseb,⁸¹ od katerih je bilo 13 ustrelenih.⁸² Družine tistih zapornikov, ki so jim okupatorji dokazali sodelovanje v upor, so sklenili izgnati. V zapore so bili privedeni vsi člani okrožnega komiteja KPS in okrožnega odbora OF razen obeh sekretarjev, ki sta bila ilegalca, in Jožeta Strlekarja, ki ga je PK KPS poslal kot svojega instruktorja na politično delo v kamniško okrožje. Nemški policisti so aretirali tudi večino aktivistov, ki so dotlej delali v okrožni tehniki.⁸³ V občini Mojstrana so aretirali 45 oseb,⁸⁴ devet od teh so 12. februarja 1942 ustrelili, druge pa so poslali v koncentracijska taborišča, od koder se jih 30 ni več vrnilo.⁸⁵ Nemci

⁸⁰ Ivan Saksida, Izjava, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁸¹ Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe z dne 12. 3. 1942 Glavnemu državnemu varnostnemu uradu IV. v Berlinu, arhiv IZDG, fasc. 1094/II/1.

⁸² Zaupno poročilo župana Karla Luckmanna z dne 17. 1. 1942 deželnemu svetniku v Radovljici, arhiv IZDG, fasc. 1049/II/2.

⁸³ Ustna izjava Ivana Vovka in Franca Konobla dne 25. 9. 1976.

⁸⁴ Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe z dne 12. 3. 1942 glavnemu državnemu varnostnemu uradu IV. v Berlinu, arhiv IZDG, fasc. 1094/II/1.

⁸⁵ Franc Konobelj-Slovenko, Pod Možakljo in Karavankami so se uprli, str. 172.

so aretirali tudi mnoge organizatorje in udeležence vstaje v gorjanskih in bohinskih vaseh, pa tudi v Poljanski in v Selški dolini.

Medtem ko okupatorju ni uspelo odkriti in aretirati vseh moških s po-deželja, ki so ob vstaji odšli v partizane in se nato vrnili domov, pa je bilo odhod v partizane na Jesenicah zaradi strožjega sovražnikovega nadzora težje prikriti. Naj navedem samo to, da so v nekaterih vaseh npr. na Okroglem pri Kranju,⁸⁶ na Hrušici pri Jesenicah in v nekaterih bohinskih vaseh moški ob razglasitvi vstaje že čakali pripravljeni in zbrani za odhod v partizane; ker pa partizanov ni bilo v njihov kraj, so se razšli. Zaradi složnosti prebivalstva za take primere nemški okupator nikoli ni zvedel. Vse kaže, da nemškim policijskim organom tudi na Jesenicah ni uspelo odkriti in aretirati vseh ljudi, ki so se pripravljali na odhod v partizane, odkrili in aretirali pa so aktiviste OF, ki so partizansko rekrutacijo pripravili. Aretacije v jese-niškem kotu in odkritje zvez z organizacijami OF v Kranju in Medvodah so uničile široko razpredeno mrežo KPS in OF po Gorenjskem, kar je imelo za posledico, da je bil v letu 1942 razvoj NOB na Gorenjskem mnogo po-časnejši, kot je bilo predvidelo osrednje slovensko vodstvo glede na že pred vojno izpričano revolucionarno zavest gorenjskega delavstva. Nemci so ugo-tovili, da je zamisel za vstajo prišla iz Ljubljane, zato so tudi zelo omejili izdajanje dovolilnic za potovanja Gorenjcev v Ljubljano.⁸⁷

O tem, kako težko je bilo takrat na Gorenjskem, nam govori pismo Mire Svetina, poverjenice CK KPS v Ljubljani, z ilegalnim imenom Matej, v ka-terem je na poziv CK KPS, naj zaradi proval in nenehnega nemškega in domobranskega zasledovanja zapusti Ljubljano, dne 6. julija 1944 predlog zavrnila z naslednjo utemeljitvijo: »...Naj je bilo moje oz. naše delo na Gorenjskem še tako slabo, tega sem se gotovo naučil tam in to mi tudi danes daje upanje, da bom lahko vztrajal tu, ker se mi zdi, da kljub vsemu še ni tako vroče, kakor je bilo takrat gori...«⁸⁸

Aretacije v decembru 1941 in v začetku leta 1942 so močno razbile orga-nizacijo OF na Jesenicah, niso pa v ljudeh zlomile volje do upora. Nemški župan Karl Luckmann je 20. februarja 1942 poročal: »Večina slovenskega pre-bivalstva stoji še vedno nasproti nam odklonilno. Četudi niso preštevilni tisti, ki naše notranje sovražnike z denarjem, živili ali prenašanjem spo-ročil podpirajo, pa žele mnogi popoln uspeh dejavnosti teh sovražnikov. Ljudje verjamejo, da se partizani bore za svobodo slovenskega ljudstva...«⁸⁹

Zato se je tudi spomladi 1942 boj nadaljeval. »Resnični mir bo nastopil šele takrat, ko bo vojna z Rusijo odločena in boljše vizem premagan«, beremo v poročilu orožniškega okrožja Radovljica z dne 24. aprila 1942.⁹⁰ Partizan-ski četi pod Stolom in na Pokljuki sta s prihodom 50 partizanov iz Dolo-mitov in vključevanjem novih borcev z domačega terena spomladi 1942 pre-rasli v bataljona, ki sta izvedla številne akcije tudi na Jesenicah in v njihovi okolici. Partizani so prihajali v letu 1942 v jeseniško bolnišnico po sanitetni material, na prehranbene akcije in po obutev v mesto, justificirali so nem-škega župana Karla Luckmanna in druge izdajalce. Te uspešno izvedene

⁸⁶ Franc Križnar, Ne vdaj se fant, str. 51–56.

⁸⁷ Poročilo o položaju v občini Bled z dne 4. 2. 1942 deželnemu svetniku v Radovljici, arhiv IZDG, fasc. 1049/II/3.

⁸⁸ Pismo Mateja (Mire Kebe) z dne 6. 7. 1944 Centralnemu komiteju KPS, arhiv VOS, fasc. III/2/3.

⁸⁹ Poročilo župana na Jesenicah Karla Luckmanna z dne 20. 2. 1942 deželnemu svetniku v Radov-ljici, arhiv IZDG, fasc. 1049/II/3.

⁹⁰ Poročilo orožniškega okrožja Radovljica z dne 24. 4. 1942 komandantu žandarmerije, arhiv IZDG fasc. 22/1/2.

akcije dokazujejo, da so Jeseničani ostali trdno na strani OF, čeprav je okupatorjevo nasilje in izguba skoraj vsega sposobnega kadra za nekaj časa zavrla njihovo organizirano delovanje.

Partizanskim akcijam so sledile ostre okupatorjeve represalije. Sredi aprila so izgnali družine partizanov. Za partizanske akcije pri Cerkljah in justifikaciji jeseniškega župana Karla Luckmanna in Volksdeutscherja Andreja Jakelja so nemški policisti ustrelili 50 ujetih partizanov in zaprtih aktivistov OF,⁹¹ za porušeni most v Mostah pri Žirovnici so 1. julija 1942 ustrelili 29 talcev,⁹² za napad partizanov na avto gestapa na cesti med Jesenicami in Hrušico je okupator 27. julija 1942 ustrelil 46 talcev.⁹³ Množična streljanja talcev in velike ofenzivne akcije proti partizanom spomladi in poleti 1942 pomenijo višek okupatorjevega nasilja. V tem letu je padlo 27 jeseniških prvoborcev. Zato se ni čuditi, da je bilo poleti 1942 na Jesenicah le nekaj odborov OF, 3 člani KPS in 2 kandidata.⁹⁴ Vendar je organizacija OF postopoma rasla in je ni mogla zadržati tudi nova nemška taktika v jeseni 1942, ko je okupator še z večjo vnmemo vsiljeval prebivalstvu nacistično ideologijo in hkrati začel mobilizirati moške v nemško delovno službo in v vojsko. Spomladi 1943 se je organizacija OF okrepila najprej v okolici Jesenic, kamor so v nočeh prihajali partizani, kmalu pa se je razrasla tudi v mestu. Na podlagi podatkov, ki so jih policisti našli pri ujetem partizanu, so v juniju 1943 na Jesenicah aretirali 70 aktivistov OF.⁹⁵ Po tej provali sta ostala v dolini zopet samo 2 člana KPS.⁹⁶ Rajonskemu komiteju KPS, ki je imel 6 terenskih delavcev — partizanov, pa je ponovno uspelo do začetka novembra 1943 ustanoviti poleg rajonskega odbora 3 mestne in 11 vaških odborov OF, glavni odbor in 11 tovarniških odborov Delavske enotnosti in desetino Narodne zaščite.⁹⁷ Do spomladi 1944 je odšlo z Jesenic v partizane 480—500 ljudi.⁹⁸ Na seji 4. aprila 1944 je OK KPS ugotovil, da je v jeseniškem okraju še vedno 1600 moških, sposobnih za odhod v NOV.⁹⁹

Da bi okupator nadoknadil izgubljeno delovno silo, je privedel sredi poletja 1943 iz ujetniških in delovnih taborišč okoli 300 Francozov, kasneje pa še 120 Italijanov in 140 Belorusinj.¹⁰⁰ Z njihovim taboriščem pod Mežakljo so jeseniški aktivisti OF navezali stike in spoznali, da so mnogi pripravljeni oditi v partizane. Prešernova brigada je 19. maja 1944 vdrla v taborišče in osvobodila okrog 300 prisilnih delavcev.¹⁰¹ Ker so nemške enote to akcijo opazile, so močno obstreljevale strmo stezo, ki vodi iz doline, in poslale svoje enote na Mežakljo, da bi partizane in begunce obkolile. Zato se je takrat vključilo v NOV le okrog 150 mobilizirancev,¹⁰² druge pa so nemške enote na Mežaklji zajele.

⁹¹ Razglas komandanta policije in SS Rösenerja z dne 21. 4. 1942, Zbornik dokumentov in podatkov, VI. del, 2. knjiga, str. 414—416.

⁹² Franc Konobelj-Slovenko, Pod Možakljo in Karavankami so se uprli, str. 202.

⁹³ Isto, str. 56.

⁹⁴ Poročilo PK KPS za Gorenjsko z dne 17. 7. 1942 CK KPS, Dokumenti ljudske revolucije, II. str. 339 in 340.

⁹⁵ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 2. knjiga, str. 312.

⁹⁶ Poročilo o organizacijskem stanju OK KPS Jesenice iz junija 1943 Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁹⁷ Poročilo Milana (Franca Tominca) sekretarja RK KPS Jesenice z dne 2. 11. 1943 Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁹⁸ Poročilo Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko z dne 26. 3. 1944 Centralnemu komiteju KPS, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

⁹⁹ Zapisnik seje OK KPS Jesenice z dne 4. 4. 1944, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

¹⁰⁰ Ivan Mohorič, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, 2. knjiga, str. 430.

¹⁰¹ Mile Pavlin, Jeseniško-bohinjski odred, str. 56.

¹⁰² Poročilo štaba IX. korpusa NOVJ z dne 24. 7. 1944 Glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik dokumentov in podatkov, VI. del, knjiga 15, str. 135.

Postopno je na Jesenicah rasla tudi partijska organizacija. V 7 celicah je bilo spomladi l. 1944 21 članov in prav toliko kandidatov KPS, sredi julija pa okrog 50 članov. Odborov OF je bilo že nad 20 in v njih je delovalo 250 članov.¹⁰³

S pomočjo teh organizacij so partizanske enote izvedle številne diverzantske akcije na železnici, razstrelile železniško postajo na Javorniku in poškodovale postajno poslopje na Jesenicah, uničile progovno delavnico in železnico med obrati, razstrelile generator v tovarni in večkrat vodovodne cevi valjarne, rešile iz zaporov aktiviste, izvedle mobilizacijo v predmestjih Jesenic in justificirale nad 30 sodelavcev okupatorja. Bela garda se v tem izrazitem delavskem središču nikoli ni mogla uveljaviti, čeprav so aktivisti OF sredi leta 1944 opazili začetke njenega izdajalskega delovanja.¹⁰⁴ KPJ in OF sta morali na Jesenicah zelo odločno nastopiti proti sredincem, ki so se zaradi vse bolj očitnega poraza nacistov kazali kot pristaši OF, v resnici pa niso hoteli ničesar tvegati in prispevati k osvoboditvi, marveč so s svojim delom v tovarni služili nemškemu vojnemu stroju. OK KPS Jesenice je sredi avgusta 1944 sklenil, naj štabi enot NOVJ pošljejo pismene pozive vojnim obveznikom. Od 10. do 23. septembra 1944 se je mobilizaciji odzvalo 800 ljudi.¹⁰⁵ Po prvem večjem masovnem odhodu v NOV je okupator okrepil svoje enote na 883 mož¹⁰⁶ in poostрил nadzor nad okolico Jesenic, zlasti pa dostope v hribe, da bi preprečil nadaljnje odhajanje v partizane.¹⁰⁷ Ker na Jesenice niso mogle prodreti enote NOV, je ostala polovica vojnih obveznikov še vedno v dolini.¹⁰⁸ Proizvodnja v železarni je zaradi aretacij delavcev, odhoda mnogih delavcev v partizane, neprestanih zastojev v prometu, diverzij in sabotaž in vse pogostejših alarmov rapidno padala vse do 16. aprila 1945, ko so delo v tovarni ustavili.¹⁰⁹ V dneh, ko se je sovražnikova vojska pripravljala na umik, je prišlo na Poljane in v Gorje mnogo jeseniških delavcev in se vključilo v zaključne boje za osvoboditev jeseniškega kota. Člani Delavske enotnosti, ki je dobila vpliv na ravnateljstvo železarne, so zastražili in obvarovali naprave v železarni pred uničenjem umikajočega se sovražnika vse do prihoda komande mesta Jesenice in dela motoriziranega odreda IV. armade JA 11. maja, ki je na Jesenicah in Hrušici zajel in razorožil okrog 4.800 sovražnikovih vojakov.¹¹⁰

Po podatkih, ki jih je zbral Matija Sušnik, objavil pa Ivan Mohorič v delu »Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem«, je do 16. aprila 1945 odšlo v partizane 1.661 delavcev jeseniške železarne, nemškim oblastem pa je bilo javljeno, da so jih razen teh 1.136 partizani prisilno mobilizirali.¹¹¹ Po podatkih Tehniškega muzeja na Jesenicah je v bojih padlo 451 borcev in 8 bork iz območja sedanje jeseniške občine, prvoborec Ivan Vovk pa je ugotovil, da je bil 201 od teh doma na ožjem območju Jesenic in Javornika. Okupator je po istih virih ustrelil 132 talcev, od tega 42 z Jesenic in Javornika, in v Srbijo izgnal 421, v Nemčijo pa 417 ljudi iz sedanje jeseniške občine. V nemška koncentracijska taborišča je odvedel 811 ljudi, od katerih se jih 124

¹⁰³ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 4. knjiga, str. 517 in 519.

¹⁰⁴ Isto, str. 518.

¹⁰⁵ Isto, str. 519.

¹⁰⁶ Mile Pavlin, Jeseniško-bohinjski odred, str. 92.

¹⁰⁷ Poročilo Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko z dne 17. 10. 1944 Centralnemu komiteju KPS, Zgodovinski arhiv CK ZKS.

¹⁰⁸ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 4. knjiga, str. 519.

¹⁰⁹ Ivan Mohorič, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, 2. knjiga, str. 415.

¹¹⁰ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945, str. 960.

¹¹¹ Ivan Mohorič, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, 2. knjiga, str. 420.

ni več vrnilo domov, v kazenska prevzgojna taborišča je poslal 150 ljudi, v zapore v Begunjah pa je bilo privedenih tudi 123 ljudi z ozemlja sedanje jeseniške občine, ki so bili kasneje iz zaporov izpuščeni. Črna roka je konec leta 1943 in v začetku leta 1944 pomorila 10 ljudi, 11 jih je izgubilo življenje med bombnimi napadi v Nemčiji, 29 domačinov pa ob letalskih napadih na jeseniško železniško postajo 1. marca in 23. in 24. aprila 1945, razen tega je bilo na sedanjem območju jeseniške občine še 29 drugih žrtev II. svetovne vojne.¹¹²

Čprav ti podatki še vedno niso popolni, pa je že iz njih mogoče spoznati, da je bil delež jeseniških železarjev v NOV zelo pomemben in da so dale Jesenice v času NOB izredno visok krvni davek.

Kot je resnica, da je bila oborožena vstaja v zahodnem delu Gorenjske najintenzivnejša na Jesenicah, kjer je deloval sekretar okrožnega komiteja KPS in vojnorevolucionarnega komiteja in od koder je odšlo v partizane največ prvoborcev, tako je tudi res, da je okupator kasneje še vedno strahoval prebivalce Jesenic tudi takrat, ko so delovale že močne organizacije NOG po mnogih okoliških vaseh, od koder je že odšla večina moških v partizane in so se partizanske enote in aktivisti OF prizadevali pritegniti Jeseničane v organizacije NOG in v partizane. Zelo napačno bi bilo trditi, da so Jeseničani, razen redkih izjem, nasledli nacistični socialni demagogiji, ali da so bili manj narodno zavedni kot drugi Gorenjci. Bili pa so mnogo bolj izpostavljeni vsakodnevnemu nadzoru in pritisku okupatorja in domačih izdajalcev, ki so se tudi s podeželja umaknili v varstvo okupatorja v mesto. Nemška policija jih je oborožila in pošiljala kot »raztrgance« v gozdove poizvedovat za partizani in jih uporabljala za vodiče svojih enot v akcijah proti partizanom ter za odkrivanje aktivistov OF v mestu. Ker ekstremnim nasprotnikom OF ni uspelo o nekaterih pristaših OF zbrati dovolj dokazov, da bi jih okupator mogel obsoditi, so jih umorili pod plaščem teroristične tajne organizacije »črne roke«, ki se je v slovenskem prostoru najprej pojavila prav na Jesenicah. Medtem ko so mogli ljudje na podeželju stalno spremljati rast partizanskih enot in delovanje organov ljudske oblasti in so bili sproti obveščeni o dogodkih na svetovnih bojiščih, pa je okupator vse do konca vojne na Jesenicah razkazoval svojo moč in po odvzemu radijskih aparatov ljudi obveščal samo o svojih uspehih, pred ljudmi pa prikrival svoje poraze. Družine vpoklicanih v nemško vojsko se na Jesenicah niso mogle izogniti okupatorjevim represalijam z izgovorom, da so njihove svojce odvedli v gozdove partizani, kot so to v mnogih primerih storili svojci partizanov po vaseh, ki jih okupator ni mogel stalno nadzorovati. Zato je odšlo z Jesenic relativno manj moških v narodnoosvobodilno vojsko kot s podeželja. Medtem ko je bila družina jeseniškega delavca materialno odvisna od njegove plače, se je kmečka družina mogla preživljati tudi sama, če so odšli moški v partizane. Ko so Nemci ukinili živilske nakaznice družinam, ki so imele svojce v NOV, so s tem mnogo huje prizadeli take družine v izstradanem mestu kot pa na podeželju, kjer so hrano same pridelovale, oziroma so jih podpirali sovaščani.

Tudi to so vzroki, da se narodnoosvobodilno gibanje na Jesenicah ni moglo razvijati tako intenzivno kot na podeželju. Glavna vzroka, da so Jesenice v NOB zaostale za svojo podeželjsko okolico, pa sta: prvič v tem, da je

¹¹² Dopis Ivana Vovka z Jesenic z dne 26. 9. 1976 Zgodovinskemu arhivu CK ZKS.

okupator zaradi gospodarskega in prometnega pomena imel na Jesenicah vedno toliko mož, da mesta partizanske enote niso mogle vse do 11. maja 1945 osvoboditi, in drugič v tem, da je iz mesta že v letu 1941 odšel v partizanske enote ves najsposobnejši kader in razen dveh vsi komunisti. Jeseniški prvoborci so pomagali dvigniti k uporu Gornjesavsko in Bohinjsko dolino, sodelovali so z drugimi gorenjskimi prvoborci v bojih na Jelovici, Mohorju, v Selški in Poljanski dolini ter v Dražgošah, ponesli so partizansko zastavo čez Karavanke tudi na Koroško in celo med slovenske izgnance v Srbijo, organizacijske izkušnje pa tudi v kamniško okrožje, v mestu pa po njihovem odhodu in številnih aretacijah ni ostalo ljudi, ki bi mogli organizacije KPS in OF v krajšem času spet obnoviti. Nekateri pred vojno najbolj ugledni in odgovorni jeseniški komunisti so odšli v Ljubljano, kar je CK KPS ostro obsodil, čeprav jih je večina odšla naprej v partizanske enote.

Po aretacijah aktivistov OF pozimi 1941/42 številčno okrnjena okrožni komite KPS in okrožni odbor OF Jesenice zaradi silovitega sovražnikovega terorja nista uspela obnoviti terenskih organizacij KPS in OF. Njuni člani so padli v letu 1942 in v začetku leta 1943, nato pa sta se po iniciativi, ki je prišla iz partizanskih enot in okoliških naselij, postopoma obnavljala. Svojo dejavnost pa sta razmahnila šele potem, ko sta se preselila iz ilegalnih razmer najprej v okolico Jesenic, nato pa na osvobojeno ozemlje v Radovno in na Pokljuko, kjer sta mogla uspešneje delovati, prav tako kot sta imela sedež PK KPS in POOF za Gorenjsko v najglobljem zaledju osvobojenega ozemlja ob meji s Primorsko. Na osvobojenem ozemlju so mogli vodilni organi NOG pregrupirati svoje sile in jih okrepiti z novimi borci ter jih pripraviti na nove boje proti sovražnikom. Seveda je bilo pri tem potrebno ustvariti tudi z mestom nove oblike in sredstva zvez, za kar pa je bil potreben določen čas, zato vodilni kadri niso bili sproti obveščeni o razmerah na Jesenicah in so prejemale njihova navodila jeseniški aktivisti neredko z veliko zamudo. Mor-da je potrebno tudi v tem iskati vzrok, da so vlogo Jesenic med NOB ti organi ocenjevali mnogo bolj kritično, kot nam kažejo že navedeni podatki in kot bodo najbrž pokazale poglobljene razprave.

Zusammenfassung

DER BEWAFFNETE AUFSTAND 1941 UND DER ANTEIL VON JESENICE IM NATIONALEN BEFREIUNGSKAMPF IN GORENJSKO

In der Vorkriegszeit hat die Eisenhütte in Jesenice die nötigen Arbeitskräfte aus den Reihen von Eigentümern verfallender landwirtschaftlicher Güter und von Handwerkern aus dem gesamten westlichen Teil von Gorenjsko (Oberkrain) rekrutiert. Die illegale KP strebte schon vor dem Angriff auf Jugoslawien eine Vereinigung und Aktivierung der Arbeitermassen an im Kampf um demokratische Rechte und gegen die faschistische Gefahr. Während beim Angriff auf Jugoslawien die Vertreter der Behörde die Kapitulation verlautbaren ließ und dann der Besatzungsmacht ihre Loyalität beteuerten, schickte die KP ihre Mitglieder als Freiwillige in die jugoslawische Armee, sammelte nach deren Auflösung Waffen und bereitete Patrioten aller politischen und weltanschaulichen Richtungen auf einen bewaffneten Aufstand vor. Nachdem die Besatzungsmacht beim Angriff auf die Sowjetunion Kommunisten festzunehmen versucht hatte, zog sich die Mehrheit von ihnen in die benachbarten Wälder zurück, und am 29. Juli gründete das Kriegskomitee laut Beschluß der Aufstandsführung in Gorenjsko aus ihnen eine Partisaneneinheit. Nach dem Kampf mit den deutschen Polizeieinheiten am 1. August 1941 schlossen sich die Einheiten von Jesenice und Jelovica zum Cankar-Bataillon zusammen, das am 8. August inmitten von Jelovica mit verstärkten deutschen Ein-

heiten zusammenstieß. Nach dieser Schlacht führten die Kämpfer der Partisaneneinheit von Jesenice, in kleinere Gruppen zerteilt, eine Reihe erfolgreicher Angriffe auf Objekte durch, die in Jesenice und in seiner Umgebung der Besatzungsmacht gedient hatten. Am Anfang des Winters versammelten sich die Kämpfer des Cankar-Bataillons auf dem Mohor inmitten von Gorenjsko und führten von dort mehrere kühne Aktionen aus. Im Herbst hatte sich auch in Jesenice ein starkes illegales Netz von Ausschüssen der Befreiungsfront gebildet, mit deren Hilfe die Kämpfer des Cankar-Bataillons Mitte Dezember 1941 den Aufstand erweiterten. Den Partisaneneinheiten in Gorenjsko schlossen sich damals 665 neue Kämpfer an, mit denen das Cankar-Bataillon verstärkt, das Prešeren-Bataillon und drei neue Partisaneneinheiten gegründet wurden, davon zwei unmittelbar an der eigentlichen Grenze des Dritten Reiches. Die deutsche Besatzungsmacht hatte auf den Aufstand schnell reagiert. 23 Gendarmeriestationen in den bedrohten Gegenden wurden abgezogen. Auf einen Befehl aus Berlin kam nach Bled ein Aktionsstab Süd-Ost, der mit verstärkten Polizei- und Militäreinheiten den Aufstand eindämmte hat. Mit Drohungen und falschen Versprechungen wurden viele junge Kämpfer aus den Partisaneneinheiten gelockt, das Cankar-Bataillon wurde in Dražgoše angegriffen, viele der heimgekehrten Partisanen, aber auch viele Aktivisten der Befreiungsfront wurden verhaftet, getötet oder in Konzentrationslager geschickt. Zwar konnten die Partisanen nicht, wie geplant, wenigstens das gebirgige Land von Gorenjsko für längere Zeit befreien, doch wurde durch ihre Aktionen das Vorhaben der deutschen Besatzungsmacht, die Mehrheit der Bevölkerung auszusiedeln und Gorenjsko und Stajersko (Steiermark) in das Dritte Reich einzugliedern, endgültig vereitelt.

Da sich fast alle Kommunisten aus Jesenice den Partisaneneinheiten angeschlossen hatten und viele Mitglieder der Befreiungsfrontausschüsse verhaftet worden waren, wurde dadurch die Entwicklung des nationalen Befreiungskampfes in Jesenice nach der Verstärkung der Besatzungstruppen stark beeinträchtigt. 1942 erlitten Partisaneneinheiten im gebirgigen Land um Jesenice durch zahlreiche operative Aktionen der Besatzungsmacht große Verluste; Angehörige von Partisanen wurden ausgesiedelt, die Bevölkerung wurde durch häufige Erschießungen von Geiselgruppen terrorisiert. Als im Herbst 1942 die Besatzungsmacht noch Slowenen für die deutsche Armee zu mobilisieren begann, schlossen sie sich in zunehmender Zahl den Partisaneneinheiten an, obwohl deswegen ihre Angehörigen oft von der deutschen Besatzungsmacht ausgesiedelt wurden. 1943 nahm die Organisation der Befreiungsfrontausschüsse wieder ihre Tätigkeit auf, doch hatte das Einschleusen Gestapoagenten in ihre Reihen erneut Verhaftungen, Folterungen in Gefängnissen und Erschießungen von Geiseln zur Folge. Im Winter 1943/44 tauchte eine verräterische Terroristenorganisation »Schwarze Hand« auf, die über 20 Aktivisten und Mitglieder der Befreiungsfront heimtückisch ermordete. Erst im Jahr 1944 waren die Organisationen der KP, der Befreiungsfront, der Arbeitereinheit, des SKOJ (des Bundes der kommunistischen Jugend Jugoslawiens), des Bundes der slowenischen Jugend, des Frauenbundes gegen den Faschismus so zahlreich geworden, daß sie von der Besatzungsmacht nicht mehr zerstört werden konnten. Diese Organisationen haben allein oder mit Hilfe kleinerer Partisaneneinheiten unzählige Sabotageakte auf Eisenbahnstrecken und in der Eisenhütte ausgeführt, die Kämpfer der Prešeren-Brigade bei der Befreiung von fremden Zwangsarbeitern aus dem Arbeitslager in Jesenice unterstützt und nur im September 1944 den Partisaneneinheiten über 600 Kämpfer zugesandt. Damals war die Zahl der deutschen Besatzungstruppe auf 883 Mann angewachsen, und es wurden alle Stadtausgänge bewacht. Im März und April 1945 wurde die Eisenbahnkreuzung von Flugzeugen der Verbündeten bombardiert und dabei die umstehenden Häuser zerstört. Während der letzten Operationen für die Befreiung Jugoslawiens haben die Mitglieder der Arbeitereinigung die Eisenhütte vor der Zerstörung durch den abziehenden Feind bewahrt, viele Eisenarbeiter haben sich Partisaneneinheiten angeschlossen und haben an den Kämpfer für die Befreiung von Jesenice am 11. Mai 1945 und an der Gefangennahme von 4800 feindlichen Soldaten teilgenommen.

Von insgesamt 4922 Eisenarbeitern, die vor dem Krieg in Jesenice berufstätig waren, haben sich bis zur Stilllegung der Hütte am 16. April 1945 2797 Arbeiter den Partisaneneinheiten angeschlossen, davon 231 schon vor Ende 1941, viele von ihnen wurden von der Besatzungsmacht ausgesiedelt, als Geiseln erschossen oder in Lager verschickt.